

БІОЕТИКА (від *bio...* і *етика*) — розділ етики, що вивчає проблеми моралі насамперед стосовно людини і всього живого, визначає, які дії щодо живого з морального погляду допустимі, а які — ні. Б. належить до приклад. етики й має міждисциплінар. характер. Узагальнюючи сусп. та реліг. погляди, нац. особливості, вона створює сукупність морал. принципів, норм і правил, які з часом змінюються відповідно до змін соц.-екон. умов суспільства, політики держави, громад, думки. Термін «Б.» набув поширення після публікації 1969 книги В. Поттера «Bioethics: Bridge to the Future» («Біоетика: міст у майбутнє», Нью-Джерсі), а також після заснування того ж року у США першого Інституту з питань Б. — т. зв. Центру Гастінгса. Термін «медична етика» вужчий за змістом, охоплює питання взаємин мед. працівників із хворими, їхніми близькими, а також між собою. Етичні норми й правила в медицині започаткував Гіппократ у «Клятві» (названої згодом його ім'ям), яку й донині приймають студенти мед. навч. закладів. Йому належать максими: «Лікар-філософ подібен до Бога», «Не зашкодь», «Де любов до людей, там і любов до свого мистецтва». Значно розвинув ці правила видат. лікар Сходу, філософ Ібн Сіна (Авіценна). Створ. ним енциклопедія теор. і клін. медицини «Канон лікарської науки» (араб. мовою, у 5-ти ч.) містить чимало положень та ідей, актуальних і нині. До них належить вимога запобігати виникненню хвороб (саме на цьому мають бути зосереджені зусилля лікаря, хворого і здорового), необхідність враховувати індивідуальність кожної людини.

Після 2-ї світової війни проблеми Б. і мед. етики набули міжнар. характеру. Насамперед йдеться про заборону злочин. дослідів на людях («Нюрнберзький кодекс», 1947), ставлення лікарів до тортур («Сіднейська декларація», 1969). Принципам мед. етики присвяч. також «Женевська декларація» (1948), «Міжнародний кодекс з медичної етики» (Лондон, 1949), «Гельсинсько-Токійська декларація» (1964, 1975). У зв'язку із впровадженням у медицину сучас. досягнень фіз.-тех. наук, хімії, біології, передусім ген. інженерії, виникло багато нових проблем, пов'язаних із ставленням до визначення смерті, підтримки життя за допомогою спец. приладів і систем, пренатал. діагностики, абортів тощо. Проблеми, пов'язані з сучас. медичними та біотехнологіями, — пересадка органів і тканин, екстракорпорал. запліднення, штучне змінення статі, генна терапія захворювань, збільшення тривалості життя, використання трансген. організмів — дали поштовх для бурхл. розвитку Б. До цих проблем додається також деградація довкілля як наслідок техноген. впливів, що негативно позначаються на

здоров'ї не тільки ниніш. покоління, а й загрожують самому життю на планеті. Вирішенню глобал. екол. проблем та прискоренню сталого розвитку були присвячені Міжнар. конф. в Ріо-де-Жанейро (1992) та Всесвіт. саміт у Йоганнесбурзі (2002). Сучасна Б. вивчає проблеми *біобезпеки*. Вона має інтегрувати в єдине концептуальне ціле названі аспекти. Хоч вони мають загальнолюд. значення, вирішення їх у різних країнах здійснюється відповідно до нац. законодавства, громад. думки та реліг. поглядів. Так, наприклад, у США створ. кілька інститутів і центрів з питань Б. 1978 видано енцикл. «Біоетика». Відповідно до чин. законодавства США та норматив. актів впроваджуються новітні біотехнології, зокрема досягнення ген. інженерії з неодмінним дотриманням прав людини. Контроль забезпеч. впровадженням трансген. організмів здійснюють кілька федерал. агентств, серед них — Агентство з охорони довкілля (EPA), Адміністрація з продовольства та ліків (FDA), Міністерство с. господарства. 1987-94 у США було надано 1300 дозволів на випробування трансген. рослин у польових умовах. Відповідні агенції діють у Канаді. Створено спец. законодавство та відповідні комісії в багатьох зх.-європ. країнах, які жорсткіше ставляться до широкого використання трансген. організмів, ніж США та Канада.

У н.-д. установах України, насамперед у системі НАН, АМН та МОЗ, проводять дослідж., які потребують розгляду з позицій Б. Так, в інститутах біол. профілю виконують генно-інж. роботи, мета яких — отримання трансген. мікроорганізмів, рослин і тварин; розробляють основи ген. терапії деяких захворювань людини, завдяки використанню технологій кріоконсервування створено банк біол. об'єктів. У мед. закладах проводять трансплантолог. операції з пересадки органів, зміни статі, набувають розвитку клітинна і тканинна терапії з використанням ембріонал. та фетал. тканин, екстракорпоральне запліднення людини, ДНК-діагностику. Водночас в інститутах хім., фіз.-тех. профілю створюють нові технології, речовини й матеріали, застосування яких може призвести до негатив. впливу на здоров'я людини та довкілля. Проте соціо-гуманітарні дослідж. цих проблем в Україні проводяться недостатньо, зокрема поки що не вирішено кардинал. питання щодо тлумачення й застосування норм традиц. моралі до нових методів біол. та мед. практики. Нац. правову базу для проведення цих робіт слід постійно вдосконалювати. Важливо пропагувати серед насел. осн. принципи Б., відповідні норми та правила, вводити їх до навч. програм. 1998 в Україні створ. відповідну комісію при Міністерстві освіти і науки, почав діяти Комітет з питань біоетики при Президії НАНУ. У зв'язку з

досягненнями у галузі генетики й молекуляр. біології, ген. інженерії, втручанням у геном людини, клонуванням тварин та можливостями клонування людини зростає стурбованість світ. громадськості щодо необхідності належ. чином регулювати ці дослідж. та дотримання етич. норм і правил при впровадженні їх результатів. 1993 при ЮНЕСКО створ. Міжнар. комітет з питань Б. У системі ООН це єдина установа, завданням якої є оцінка біоетич. аспекту дослідж. у галузі біології, генетики й ін. дисциплін і впровадження їхніх результатів у широку практику. Це унікал. форум для дискусій із цих питань та для розроблення рекомендацій, документів, певних стандартів у цій галузі. Міжнар. комітет розробив як документ першочергового значення «Загальну декларацію про геном людини і права людини». Вона була схвалена на 29-й сесії Ген. конф. ЮНЕСКО 11 листопада 1997. Наук. громадськість більшості країн світу поділяє позицію цієї міжнар. організації щодо клонування люд. істоти. З етич. міркувань, клонування людини недопустиме. Стаття 11 «Загальної декларації...» відкидає клонування людини й будь-яке використання цієї технології, що стосується поваги гідності й самобутності кожної людини. Заява Ген. дир. ЮНЕСКО з цього приводу закликає до збереження розмаїття самої природи людини, її біол. й культур. унікальності. Досягнення в ембріології та генетиці мають зменшити люд. страждання, запобігти їм. Та окрім наук. знань і технол. можливостей, постають моральні проблеми, й етика покликана окреслити різницю між можливим і прийнятним. Заяву ЮНЕСКО про недопустимість клонування людини підтримали ВООЗ, Рада Європи, Європ. парламент. Всесвітня асамблея охорони здоров'я на 50-й сесії у травні 1997 ухвалила резолюцію, яка підкреслює, що «...використання клонування для реплікації (ауторепродукції) людської істоти є етично недопустимим і суперечить людській недоторканності та моралі».

Із проблемами Б. безпосередньо пов'язане використання тварин для наук. дослідж. У світі щороку в

лабораторіях використовується бл. 100 млн хребет. тварин. Це зумовило прийняття в розвинутих країнах правил та законів стосовно регламентування експериментів на тваринах. У Великій Британії ще 1876 прийнято закон про недопустимість жорстокого поводження з живими тваринами під час експериментів, 1986 парламент затвердив новий Акт про наук. процедури на тваринах. Водночас у країні активно діють численні організації захисників тварин. 1985 Рада міжнар. мед. наук. організацій з метою гуманізації експериментів на тваринах розробила осн. принципи їх проведення. Насамперед це заміна використання живих тварин альтернат. методами, зменшення кількості тварин, використовуваних у досліджах, і вдосконалення технології експериментів на тваринах (принцип трьох R: Replacement, Reduction, Refinement), які від 1990 широко впроваджуються в країнах Зх. Європи, США, Канади, Японії, Австралії, Нової Зеландії. В Україні діє галузева інструкція МОЗ щодо утримання лаборатор. тварин.

Рекомендована література

1. Коротких Р. В. Вопросы врачебной этики в международных и национальных документах // СЗ. 1982. № 2;
2. W. M. S. Russel, R. L. Burch. The principles of human experimental technique. London, 1992;
3. Програма дій: Повестка дня на 21 век. Женева, 1993;
4. Акты 29 сессии Генеральной конференции ЮНЕСКО, Париж, 21 окт. – 12 нояб. 1997 г. Т. 1. Резолюции. Париж, 1997;
5. Пиріг Л. А. Медицина і українське суспільство. К., 1998;
6. Запорожан В. Біоетика у сучасній медицині // Вісн. НАНУ. 2002. № 1;
7. Чешко В. Біоетика і громадянське суспільство // Там само.

Ю. І. Кундієв

Бібліографічний опис:

Біоетика / Ю. І. Кундієв // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2004. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-35291>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України (докладніше).